

KS. MAREK JODKOWSKI*

**GENEZA ERYGOWANIA PARAFII EWANGELICKIEJ
W ROGIEDLACH NA POCZĄTKU XX WIEKU**

Szczególnym dziedzictwem malowniczej, warmińskiej wsi Rogiedle są jej dzieje, w których krzyżowały się odmienne tradycje kulturowe jej mieszkańców. Ich proveniencja oraz przynależność konfesyjna budowały mozaikowy obraz tej miejscowości, której nie oszczędziły kataklizmy wojenne i związana z nimi zmiana przynależności państwowej. Amalgamat przemian społecznych widocznych na przykładzie wspomnianej wsi, zyskał szczególną wyrazistość w XIX i pierwszej połowie XX wieku. Wówczas osiedliła się w niej protestancka ludność, co zmieniło charakter i znaczenie opisywanej miejscowości.

Monografię dotyczącą parafii w Rogiedlach zredagował Robert Teichert. Na szczególną uwagę zasługują zwłaszcza wyniki jego badań dotyczące problematyki demograficznej tej miejscowości¹. Warto w tym miejscu wspomnieć również ks. Johannes Hassensteina, który udostępnił drukiem zarys historii wspólnoty protestanckiej w tej wsi². Kolonizację Rogiedli przez mieszkańców Brandenburgii opisał z kolei proboszcz parafii ewangelickiej z Dobrego Miasta Friedrich Otto Bähr³. Należy jedynie ubolewać, że rzeczony tekst jest pozbawiony aparatu krytycznego. Wspomniane publikacje nie wyczerpują informacji o protestantyzmie w Rogiedlach, a zwłaszcza o genezie erygowania parafii ewangelickiej (unijnej) w tej miejscowości na początku XX wieku. Żeby je uzupełnić, warto przeprowadzić analizę materiałów archiwalnych zdeponowanych w Evangelisches Zentralarchiv (Berlin) oraz artykułów prasowych z tamtego okresu. Należy zaznaczyć, że ze względu na kompleksową dokumentację

* ks. Marek Jodkowski – doktor nauk teologicznych w zakresie historii Kościoła, magister historii sztuki oraz archiwista; adiunkt w Katedrze Teologii Moralnej i Etyki UWM w Olsztynie; e-mail: ksmarekj@wp.pl

¹ R. Teichert, *Das Kirchspiel Regerteln (Kreis Heilsberg)*, Pinneberg 1964.

² J. Hassenstein, *Die Geschichte der evangelischen Kirchen im Ermland seit 1772 (mit Bildern)*, Königsberg 1918, s. 65-67.

³ F. O. Baehr, *Entstehung der evangelischen Gemeinde Regerteln im Kirchspiel Guttstadt (Ermland)*, „Gustav-Adolf-Bote für Ostpreußen” (1894), nr 3, s. 28-29.

nie zostanie poddane refleksji naukowej zagadnienie budowy kościoła ewangelickiego w tej miejscowości. Zasluguje ono bowiem na odrębne opracowanie.

Kolonizatorzy z Brandenburgii

Na ziemiach przejętych przez Prusy wskutek trzeciego rozbioru Polski z 1795 r. utworzono Nowe Prusy Wschodnie. Nowa administracja dążyła do germanizacji tego obszaru, a także do zwiększenia wskaźników jego zagospodarowania. Wygłaszano zatem z ambon zachętę władcy pruskiego, aby osiedlać się na tych terenach, co wiązało się z intratnymi prerogatywami. Pokażna liczba rodzin trudniących się pracą na roli z obszarów historycznej Marchii Środkowej, rozciągającej się na zachód i północ od Berlina, a także z niedaleko leżącej krainy Priegnitz, opuściła swoją ojczyznę (Heimat), aby na dawnych ziemiach polskich znaleźć łatwy dorobek i pewny dobrobyt⁴.

Kolonizatorzy różnili się od dotychczasowych mieszkańców religią, językiem i zwyczajami, dlatego dochodziło między nimi do aktów nietolerancji. Pobudzała je zwłaszcza proveniencja nowo przybyłych, którzy należeli do kraju agresora. Ze strony władz pruskich zapewniano im z kolei liczne przywileje. Już sama przeprowadzka wiązała się z państwową rekompensatą. Za każdą milę drogi otrzymywano na głowę 2½ srebrnego grosza. Po przybyciu na przejęte przez Prusy obszary, tamtejsze urzędy administracyjne, czyli królewskie domeny, przydzielały im nieodpłatnie grunty ziemskie o wielkości 3-5 włók magdeburskich na rodzinę, a także gwarantowały wsparcie związane z pierwszą uprawą oraz sześć lat wolnych od podatków. Jesienią 1795 r. pierwszymi kolonizatorami były rodziny o nazwiskach: Ernst, Gebert, Gerber, Mollmann i Plickhahn. Wiosną kolejnego roku doszły następujące rodziny: Brand, Hinz, Lexau, Neukirch, Schrötter oraz Ströse. Jesienią 1797 r. wymieniano z kolei Heinów i dwóch braci Pätzów. Kilka lat później przeprowadzili się Peterowie z Meklemburgii, Ramienowie z Prignitz, Schweingruberowie i Großmannowie z Litwy, a także rodziny o nazwiskach Grünke oraz Affelt z Kaszub. Pod koniec XIX wieku spotykało się w Rogiedlach nazwiska Ernst, Gebert, Mollmann, Peter, Plickhahn i Schweingruber. Nazwiska Affelt, Hein i Ströse pojawiały się w graniczących z tą miejscowością wsiach Wilczkowo i Smolajny. Na obszarze placówki duszpasterskiej w Rogiedlach mieszkaly również osoby noszące nazwisko Pätz⁵.

Opisywani kolonizatorzy osiedlili się na zachód od Białegostoku, w pasie liczącym ponad siedem mil długości od południa na północ, na obszarze którego znajdował się Tykocin, Knyszyn, Korycin i Suchowola. Wprawdzie żyli

⁴ Tamże, s. 28; *Bericht des Deputierten des Provinzialvorstandes, Apothekenbesitzers Born-Königsberg, über die beiden für die Liebesgaben vorgeschlagenen Gemeinden Regerteln und Frauenburg*, „Gustav-Adolf-Bote für Ostpreußen” (1896), nr 7, s. 53-54; *Die Thätigkeit des G.-A.-Vereins für die Diaspora Ostpreußens*, „Gustav-Adolf-Bote für Ostpreußen” (1900), nr 9, s. 71.

⁵ F. O. Baehr, *Entstehung der evangelischen Gemeinde Regerteln...*, dz. cyt., s. 28.

w rozproszeniu, ale podlegali jednemu urzędowi administracyjnemu. Przyznane im prerogatywy stały się gwarancją ich prosperity w uprawie roli, jednakże nie sprostano wówczas ich potrzebom duchowym. Wprawdzie władze państwowe deklarowały wcześniej pomoc w rozwiązaniu tego problemu, ale krótki okres funkcjonowania Nowych Prus Wschodnich zniweczył te plany. Zadowolano się jedynie sporadycznymi przyjazdami kapelana polowego, który w żydowskim domu w Suchowoli, gdzie znajdowało się przestronne pomieszczenie, sprawował co pół roku liturgię Słowa i liturgię komunijną. Przy okazji błogosławił konfirmantów oraz związku małżeńskie⁶.

Niestety, rzadkie przyjazdy duszpasterza ewangelickiego spowodowały, że chrztów udzielał polski, katolicki ksiądz. Pastoralna opieka duchowieństwa protestanckiego nad tą ludnością dobiegła końca wraz z utworzeniem Księstwa Warszawskiego. Zadowolano się wówczas w domach lekturą religijnych książek i pobożnym śpiewem. Zubożenie życia religijnego dało się we znaki znacznie później, a mianowicie w latach dwudziestych i trzydziestych XIX wieku w Rogiedlach. Narzekano wtedy na „kościelne zaniedbania” (kirchliche Verwahrlosung). Tłumaczono to zjawisko dorastaniem przyszłych gospodarzy w granicach wspomnianego Księstwa, z którego emigrująca młodzież nie mogła przystąpić nawet do konfirmacji⁷.

Działania militarne I wojny polskiej prowadzonej w ramach kampanii napoleońskiej z 1806 r. szczęśliwie ominęły protestanckich kolonizatorów mieszkających pod Białymstokiem. Niestety, po bitwie pod Pułtuskiem (26 grudnia 1806 r.), obarczono tę ludność obowiązkiem aprowizacji oraz zakwaterowania wojska. Na skutek traktatu tylżyckiego z 7 lipca 1807 r. departament białostocki Nowych Prus Wschodnich oddano pod władanie Rosji. Protestancy kolonizatorzy z trudem znosili ucisk i samowolę nowych władz. Ponadto każdego z nich zobowiązano do utrzymania 7-8 żołnierzy w ramach zakwaterowania. Pobierano także 2½ rubla podatku od osoby, co stanowiło wówczas dość uciążliwe obciążenie⁸. Wobec tak niekorzystnych warunków protestanci snuli zamiary powrotu do Prus. Władze carskie zobligowały ich przy tym do aktu lojalności wobec państwa rosyjskiego w kościele w Suchowoli, jednakże nie zastosowali się oni do tego nakazu. Przy kolejnym wezwaniu odpowiedzieli sędziemu i przedstawicielowi lokalnej władzy administracyjnej, że zgodziliby się na taką przysięgę, gdyby obciążenia ustanowione przez cara umożliwiałyby protestanckim kolonizatorom godziwą egzystencję. Po zdecydowanej odmowie, pozwolono im wrócić do domów. Za pośrednictwem Christopa Antona von Ziegenhorna, oddelegowanego do uregulowania spraw związanych z przekazaniem departamentu białostockiego we władanie Rosji, zabiegano o możliwość powrotu opisywanej ludności do Prus. Von Ziegenhorn napisał w tej sprawie do władcy pruskiego, którego odpowiedź wywołała ogólne poruszenie.

⁶ Tamże, s. 28-29; J. Hassenstein, *Die Geschichte der evangelischen Kirchen...*, dz. cyt., s. 65.

⁷ F. O. Baehr, *Entstehung der evangelischen Gemeinde Regerteln...*, dz. cyt., s. 29.

⁸ Tamże.

Nazywał dawnych kolonizatorów swoimi kochanymi dziećmi, wyrażając przy tym żal, że tak niewiele udało się dla nich zrobić. Obiecał jednocześnie, że będzie optował za ich wypuszczeniem z Rosji. Przez kilka następnych lat władze rosyjskie nie sprostały jednak oczekiwaniom protestantów⁹.

W czasie inwazji napoleońskiej na Rosję w 1812 r. ponownie obciążono wspomnianych kolonizatorów świadczeniami na rzecz wojska. Latem 1814 r. wybrali oni spośród siebie dwóch emisariuszy, Päza i Schweingruber, którzy wyruszyli do Gąbina, aby w tamtejszym urzędzie rejencyjnym, na czele którego stał Theodor von Schön, zabiegać o pomoc w powrocie do ojczyzny. Użytkowano wówczas obietnicę wstawiennictwa u króla. Po raz kolejny postulowano o nią jesienią tego roku. Ostatecznie w czerwcu 1815 r. otrzymano niezbędne pozwolenie z St. Petersburga, uprawniające do wyjazdu do Prus. Opuszczono obwód białostocki po sprzedaży ruchomego inwentarza oraz zebranego zboża. Ludność ta została zobowiązana przy tym do nieodpłatnego przekazania gruntów uprawnych na rzecz państwa. Wskutek nieuczciwego postępowania administracji rosyjskiej, dawni kolonizatorzy utracili bezpowrotnie owoc swojej dwudziestoletniej pracy. Wyruszyli następnie w kierunku Gołdapi w kolumnie liczącej około 50 wozów¹⁰.

Wprawdzie w Gołdapi kolonizatorzy spotkali się z serdecznym przyjęciem, podobnie zresztą jak w Gąbinie, jednak cztery dni koczowali na tamtejszym rynku, spędzając czas na swoich wozach lub obok nich. Miejscowa ludność zaopatrywała ich w pożywienie. Skierowano ich później do Królewca, ponieważ pojawiły się trudności z ich rozlokowaniem. Większa część tej grupy, targana niepewnością bądź zbyt odległą perspektywą klarownej przyszłości w tej prowincji, odłączyła się w Królewcu i postanowiła wrócić do Brandenburgii. Prawdopodobnie dysponowała ona większym uposażeniem. Reszta przez 14 dni przebywała we wsi Neuohof pod Królewcem. Niektórzy z nich indywidualnie szukali doraźnego kwaterunku, inni wydzierżawili wspólnie na rok dobra Bledau w parafii Powunden. Tymczasem znaleziono dla nich stałe miejsce, a mianowicie folwark Rogiedle, który do tej pory należał do domeny podporządkowanej dzierżawcy mieszkającemu w Smolajnach. Opisywana społeczność przeprowadziła się na ten folwark wiosną 1816 r.¹¹ Warto wspomnieć, że posiadłość ta stała się własnością państwa po zniesieniu kapituły kolegiackiej w Dobrym Mieście w 1810 r., a tym samym sekularyzacji jej dóbr¹².

⁹ Tamże.

¹⁰ F. O. Bähr, *Die evangelische Gemeinde Regerteln in Ermland*, „Gustav-Adolf-Bote für Ostpreußen” (1894), nr 5, s. 35; J. Hassenstein, *Die Geschichte der evangelischen Kirchen...*, dz. cyt., s. 66.

¹¹ F. O. Bähr, *Die evangelische Gemeinde Regerteln...*, dz. cyt., s. 35; R. Teichert, *Das Kirchspiel Regerteln...*, dz. cyt., s. 24.

¹² A. Bludau, *Die Aufhebung des Kollegiatstiftes Guttstadt*, „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands” (1923), t. 21, s. 173; A. Bormann, *Ermland und die Reformation (1523-1772)*, Königsberg 1912, s. 113; W. Hubatsch, *Geschichte der evangelischen Kirche Ostpreussens*, t. 1, Göttingen 1968, s. 276. Robert Teichert twierdzi, że już po 1775 r. fol-

Po czteroletnim, tymczasowym rozparcelowaniu nieruchomości ziemskich i ich zagospodarowaniu, potwierdzono prawnie ich przynależność. Najpierw podzielono je na 15 działek, z których każda posiadała powierzchnię o wielkości dwóch włók i pięciu morgów chełmińskich, częściowo gruntów uprawnych, a częściowo lasu. Następnie rozlosowano je w urzędzie w Orniecie pomiędzy 15 gospodarzy, sankcjonując przy tym ich prawo własności. Przestrzenny dom komorników rolnych, zawierający cztery izby, adaptowano na szkołę. Korzystnie usytuowany, rozległy plac na wzgórzu za szkołą przeznaczono na cmentarz. Podobnie jak w przypadku skolonizowanych ziem w departamencie białostockim, również folwark w Rogiedlach traktowano w kwestii obciążeń podatkowych w sposób uprzywilejowany. Z czasem jednak większość jego właścicieli sprzedała bądź wydzierżawiła należące do nich nieruchomości¹³.

Ludność ewangelicka w Rogiedlach

Kolonizatorzy brandenburscy stanowili pierwszą tak liczną grupę protestancką, która osiedliła się w Rogiedlach¹⁴. Niestety, informacje na temat jej liczebności są mocno wybrakowane. Wprawdzie z zaprezentowanych poniżej danych nie można określić komplementarnej dynamiki jej rozwoju, jednakże posiłkując się zestawieniem statystycznym odnośnie do uczniów tej konfesji warto wskazać na główne tendencje ilustrujące zmiany demograficzne w opisywanej wspólnocie protestanckiej.

Tab. 1. Liczebność wspólnoty ewangelickiej w Rogiedlach w latach 1825-1894

Rok	Liczba ewangelików ogółem	Liczba uczniów
1825	274	70
1826	297	94
1827	308	103
1828	321	102
1829	338	97
1830	385	114
1831	380	136
1832	brak danych	135
1833	380	131
1834	373	124
1835	brak danych	130
1836	brak danych	132

wark Rogiedle został podporządkowany Urzędowi Domenalnemu w Dobrym Mieście, a następnie wydzierżawiony. Po 1808 r. rentowność podupadającego gospodarstwa próbował przywrócić dzierżawca Bornikowski. Niestety, wygórowane żądania finansowe władz państwowych odnośnie do należności za dzierżawę zniweczyły te zamiary; zob. R. Teichert, *Das Kirchspiel Regerteln...*, dz. cyt., s. 24-25.

¹³ F. O. Bähr, *Die evangelische Gemeinde Regerteln...*, dz. cyt., s. 35; *Bericht des Deputierten des Provinzialvorstandes...*, dz. cyt., s. 54; J. Hassenstein, *Die Geschichte der evangelischen Kirchen...*, dz. cyt., Königsberg 1918, s. 66; R. Teichert, *Das Kirchspiel Regerteln...*, dz. cyt., s. 26.

¹⁴ Na temat protestantów osiedlających się w Rogiedlach i okolicach po 1775 r. zob. R. Teichert, *Das Kirchspiel Regerteln...*, dz. cyt., s. 79.

1837	brak danych	115
1838	brak danych	112
1839	brak danych	101
1840	brak danych	86
1841	brak danych	84
1842	brak danych	91
1843	brak danych	78
1844	brak danych	75
1845	brak danych	85
1846	brak danych	95
1847	brak danych	89
1848	brak danych	70
1849	brak danych	60
1850	brak danych	83
1851	brak danych	71
1852	brak danych	77
1853	brak danych	82
1854	brak danych	60
1855	brak danych	64
1856	brak danych	brak danych
1857	brak danych	77
1858	brak danych	brak danych
1859	brak danych	brak danych
1860	brak danych	100
1861	brak danych	104
1862	brak danych	91
1863	brak danych	82
1864	brak danych	84
1865	brak danych	83
1866	brak danych	80
1867	brak danych	brak danych
1868	brak danych	brak danych
1869	brak danych	62
1870	brak danych	brak danych
1871	brak danych	55
1872	brak danych	60
1873	brak danych	60
1874	brak danych	53
1875	brak danych	56
1876	brak danych	brak danych
1877	brak danych	brak danych
1878	brak danych	brak danych
1879	brak danych	brak danych
1880	brak danych	brak danych
1881	brak danych	brak danych
1882	brak danych	brak danych
1883	brak danych	44
1884	brak danych	42
1885	220	44
1886	brak danych	brak danych

1887	brak danych	41
1888	brak danych	42
1889	brak danych	38
1890	brak danych	34
1891	brak danych	32
1892	brak danych	39
1893	165	36
1894	brak danych	30

Źródło: F. O. Bähr, *Die evangelische Gemeinde Regerteln in Ermland*, „Gustav-Adolf-Bote für Ostpreußen” (1894), nr 5, s. 35-36.

Liczba ludności ewangelickiej w Rogiedlach wzrastała od 1825 r. (274 osoby) do 1831 r. (380 osób). Od tego momentu jednak zaczęła się zmniejszać¹⁵. Niestety, luki w zestawieniach statystycznych od 1835 r. uniemożliwiły dokładną analizę tego zjawiska. Wiadomo jednak, że w 1885 r. odnotowano 220 protestantów w tej miejscowości, natomiast w 1893 r. – już tylko 165. Ponad 100 uczniów zgłoszono w niej w latach 1827-1828, 1830-1839 i w 1861 r. Od początku lat sześćdziesiątych XIX wieku liczba ta, ulegając niewielkim wahaniom, malała aż do 1894 r., kiedy stanowiła jedynie 30. Niewątpliwie należy skonstatować, że stosunkowo duża liczba protestantów w Rogiedlach w latach trzydziestych XIX wieku, zakładając jej bezpośrednią korelację z liczbą uczniów tej konfesji, kwalifikuje się do bezprecedensowych tendencji demograficznych w historii tej miejscowości.

Do 1831 r. większość rodzin w Rogiedlach wywodziła się z grupy pierwotnych kolonizatorów, którzy przybyli do tej wsi w 1816 r. Na początku lat trzydziestych XIX wieku wymieniano w księgach metrykalnych następujące nazwiska: Affelt, Brand, Ernst, Gebert, Gerber, Grünke, Hein, Mollmann, Neukirch, Pätz, Peter, Ramien, Schulz, Schweingruber, Ströse i in. Od tego czasu obserwowano jednak emigrację tej ludności, na miejsce której początkowo osiedlali się inni współwyznawcy. Wiele nazwisk stopniowo zaczęło znikać w wiejskich wykazach, m.in. Affelt, Brand, Gerber, Grünke, Hein, Neukirch, Pätz, Ramien i Ströse. Ks. Bähr twierdził, że niemal wszyscy właściciele ziemscy po opuszczeniu Rogiedli gorzko żalowali swojej decyzji. Od lat sześćdziesiątych XIX wieku zajmowali ich miejsca katolicy, których liczba gwałtownie rosła. Na początku lat dziewięćdziesiątych tego wieku, cztery większe posiadłości ziemskie o wielkości 60-150 morgów sprzedano przedstawicielom tej konfesji¹⁶.

¹⁵ F. O. Bähr, *Die evangelische Gemeinde Regerteln...*, dz. cyt., s. 35; zob. również R. Teichert, *Das Kirchspiel Regerteln...*, dz. cyt., s. 27, 48.

¹⁶ F. O. Bähr, *Die evangelische Gemeinde Regerteln...*, dz. cyt., s. 36. Imiona i nazwiska pierwszych kolonizatorów (głów rodzin) przybyłych do Rogiedli przytacza Robert Teichert według następującej kolejności: Vollrad Peters, Karl Affeldt, George Ernst, Karl Neukirch, Jakob Groening, Christian Gerber, Friedrich Brandt, Joachim Hein, Samuel Lexo, Joachim Gerber, Johann Mollmann, Daniel Schweingruber, Johann Peters, Christoph Gebbert i Christian Großmann; zob. R. Teichert, *Das Kirchspiel Regerteln...*, dz. cyt., s. 26, 51-52.

Zgodnie z powszechnym spisem ludności z 2 grudnia 1895 r. do ewangelickiej placówki duszpasterskiej w Rogiedlach należało 319 osób, mieszkających w 23 miejscowościach. W ciągu kilku następnych miesięcy liczba ta wzrosła o 21, w związku z czym w 1896 r. placówka ta liczyła 340 wiernych. Tworzyli ją kolonizatorzy, trzej więksi obszarnicy ziemscy, robotnicy dniówkowi, rzemieślnicy oraz urzędnicy (pracownicy kolei, listonosze, żandarmi i nauczyciele)¹⁷. Płacili oni łącznie 876 marek podatku dochodowego, z czego mieszkańcy Rogiedli – 125 marek¹⁸. Po dwóch latach liczba członków tej placówki wzrosła do 347. Na jej obszarze mieszkało 8 małżeństw mieszanych. Jedynie w dwóch z nich dzieci wychowywano w wierze ewangelickiej. W tym czasie odnotowano 34 dzieci w wieku szkolnym¹⁹. Warto nadmienić, że wahania dotyczące liczby ewangelików tłumaczono brakiem struktury parafialnej w Rogiedlach, co wiązało się ze swobodnym przyporządkowaniem poszczególnych wsi do tej placówki duszpasterskiej²⁰. Już na początku 1899 r. zapisało, że należy do niej ok. 400 osób²¹.

W 1907 r. do ewangelickiej parafii w Rogiedlach należało 292 wiernych. Wymieniano w niej 16 małżeństw mieszanych wyznaniowo. Jedynie w jednej z takich rodzin dzieci otrzymywały ewangelickie wychowanie. Dzieci w wieku szkolnym było wówczas 31²².

Edukację ewangelicką w Rogiedlach zapoczątkował nauczyciel Heinrich Salewski, którego zatrudniono 15 maja 1822 r. Miał on wówczas 34½ lata. Po nim, w 1838 r. posadę pierwszego nauczyciela objął Gottlieb Brankowski. Jego następcy nosili nazwiska Pietsch, Acthun i Robert Neumann²³. Następnie stanowisko to przypadło Georgowi Mey'owi, który zgodnie z informacjami przytoczonymi w 1896 r. pracował w szkolnictwie 9 lat²⁴. Na początku 1899 r. odnotowano, że nauczycielem w Rogiedlach jest Fritz Koschorreck, który posiadał 10½-letni staż zawodowy²⁵.

¹⁷ C. R. Hilbrandt, *Helft in Regerteln ein Kirchlein bauen*, „Gustav-Adolf-Bote für Ostpreußen” (1896), nr 6, s. 41; por. *Bericht über das Vereinsjahr 1895/96, erstattet von dem Vorsitzenden des ostpreußischen Hauptvereins in der Provinzial-Versammlung am 17. Juni 1896*, „Gustav-Adolf-Bote für Ostpreußen” (1896), nr 8, s. 59.

¹⁸ C. R. Hilbrandt, *Helft in Regerteln ein Kirchlein bauen*, dz. cyt., s. 42.

¹⁹ *Ostpreußen im Unterstützungsplan für das Jahr 1898*, „Gustav-Adolf-Bote für Ostpreußen” (1898), nr 8, s. 62.

²⁰ Zob. Evangelisches Zentralarchiv (Berlin) (dalej: EZA), 200/1/5694, k. 25.

²¹ EZA 200/1/5694, k. 29.

²² *Ostpreußen im Unterstützungsplan des Zentralvorstandes für 1907*, „Gustav-Adolf-Bote für Ostpreußen” (1907), nr 6, s. 42.

²³ F. O. Bähr, *Die evangelische Gemeinde Regerteln...*, dz. cyt., s. 36; zob. również R. Teichert, *Das Kirchspiel Regerteln...*, dz. cyt., s. 81.

²⁴ EZA 200/1/5694, k. 10v.

²⁵ EZA 200/1/5694, k. 29v.

Wzrastająca liczba uczniów skłoniła władze państwowe do zatrudnienia drugiego nauczyciela, którym został 27 listopada 1834 r. Karl Kühn²⁶. W krótkim czasie doszło do sześciokrotnej zmiany na tej posadzie. Ze względu na niewielką liczbę dzieci zlikwidowano ją w październiku 1853 r.²⁷.

Życie religijne

Życie religijne pieczętowało tożsamość konfesyjną ewangelików w Rogiedlach. W poniższej tabeli zaprezentowano liczbę chrztów, ślubów i pogrzebów z tej wspólnoty protestanckiej w XIX wieku.

Tab. 2. Liczba chrztów, ślubów i pogrzebów we wspólnocie ewangelickiej w Rogiedlach w latach 1814-1893

Rok	Chrzty	Śluby	Pogrzeby
1814	2	0	1
1815	1	0	1
1816	4	1	1
1817	10	1	2
1818	8	0	13
1819	9	2	4
1820	16	3	1
1821	5	1	3
1822	15	1	2
1823	7	5	4
1824	17	2	7
1825	17	3	16
1826	15	2	7
1827	13	2	6
1828	13	3	6
1829	14	3	9
1830	14	1	13
1831	19	3	10
1832	15	3	16
1833	15	10	6
1834	14	2	10
1835	20	4	11
1836	14	0	6
1837	16	4	10
1838	14	6	11
1839	24	3	6
1840	14	2	9
1841	15	3	13
1842	19	5	20
1843	22	4	11
1844	15	2	7

²⁶ F. O. Bähr, *Die evangelische Gemeinde Regerteln...*, dz. cyt., s. 36; por. J. Hassenstein, *Die Geschichte der evangelischen Kirchen...*, dz. cyt., s. 66.

²⁷ F. O. Bähr, *Die evangelische Gemeinde Regerteln...*, dz. cyt., s. 36.

1845	14	1	10
1846	13	2	6
1847	14	2	13
1848	16	4	7
1849	17	4	12
1850	20	6	14
1851	23	8	11
1852	17	5	24
1853	14	4	14
1854	16	4	4
1855	13	2	11
1856	13	0	8
1857	19	1	7
1858	19	2	15
1859	20	4	8
1860	18	2	12
1861	12	4	6
1862	16	3	12
1863	16	4	12
1864	15	3	14
1865	10	3	12
1866	15	2	12
1867	14	2	5
1868	10	4	10
1869	12	4	5
1870	16	2	11
1871	7	6	4
1872	11	2	12
1873	15	1	9
1874	6	1	9
1875	9	2	8
1876	8	2	4
1877	11	1	2
1878	8	0	6
1879	10	2	4
1880	6	0	3
1881	9	2	5
1882	9	4	7
1883	7	2	9
1884	11	2	4
1885	8	3	9
1886	7	0	7
1887	10	0	4
1888	7	1	5
1889	7	1	2
1890	6	1	6
1891	3	0	4
1892	3	0	2
1893	3	0	5

Źródło: F. O. Bähr, *Die evangelische Gemeinde Regerteln in Ermland*, „Gustav-Adolf-Bote für Ostpreußen” (1894), nr 5, s. 35-36.

Zestawienia zawarte w powyższej tabeli wskazują, że najmniej chrztów odnotowano w 1814 r. (2) i 1815 r. (1). W latach 1891-1893 ochrzczono jedynie po trzy osoby. Najwięcej chrztów zgłoszono w 1851 r. – 23 i 1839 r. – 24. Nie asystowano przy zawarciu związków małżeńskich m.in. w latach 1814-1815, 1836, 1856, 1878, 1891-1893. Ich największą liczbę stwierdzono w 1833 r. – 10 i 1851 r. – 8. Po jednej osobie z tej wspólnoty pochowano w latach 1814-1816 i 1820 r. Najwięcej pogrzebów odbyło się w 1842 r. – 20 i 1852 r. – 24. Reasumując należy stwierdzić, że zaprezentowane wskaźniki życia religijnego nie podlegały długotrwałym tendencjom wzrostu czy też malenia. Często dochodziło do ich wahań. Jedną z ich przyczyn mogła być migracja ludności z tej wspólnoty protestanckiej. Na marginesie należy nadmienić, że w 1894 r. w nabożeństwach niedzielnych uczestniczyło przeciętnie 100-120 osób²⁸.

Tworzenie infrastruktury parafialnej

Rogiedle należały do ewangelickiej parafii w Dobrym Mieście. Stąd też sześć razy do roku przyjeżdżał do tej wsi duszpasterz, aby sprawować nabożeństwa w tamtejszym budynku szkolnym²⁹. Z zamiarem ustanowienia wikariusza w Rogiedlach, ordynowano 5 sierpnia 1894 r. Carla Richarda Hilbrandta. Następnego dnia przeprowadził się on do tej miejscowości. Zamieszkał w niewielkim, dwupokojowym mieszkaniu, które należało do wdowy po właścicielu młyna o nazwisku Heckmann. Dysponował on wówczas nadzwyczajnie skromnym wyposażeniem³⁰. Za wynajem tych pomieszczeń płacono rocznie 75-80 marek³¹. Nabożeństwa nadal sprawowano w szkole. Wierni siadali w ciasnych ławkach. Oczywiście nie posiadano ołtarza, ambony oraz organów³². Dzięki ustanowieniu wikariusza w Rogiedlach, miejscowość ta stała się nowym ośrodkiem duszpasterskim. Należało do niego 11 innych miejscowości z parafii dobromiejskiej oraz 3 z parafii orneckiej³³. Po kilku tygodniach od nominacji ks. Hilbrandta przeprowadzono pierwszą generalną wizytację placówek duszpasterskich na Warmii. W Rogiedlach okolicznościowe nabożeństwo odbyło się na cmentarzu³⁴. Komisja wizytacyjna przywiozła w darze

²⁸ EZA 7/19524, ks. Hilbrandt do Ewangelickiej Naczelnej Rady Kościelnej, 10 X 1894, k. 12v.

²⁹ EZA 7/19524, konsystorz królewiecki do Ewangelickiej Naczelnej Rady Kościelnej, 6 IV 1894, k. 2.

³⁰ EZA 7/19524, konsystorz królewiecki do Ewangelickiej Naczelnej Rady Kościelnej, 6 IV 1894, k. 2v; C. R. Hilbrandt, *Helft in Regerteln ein Kirchlein bauen*, dz. cyt., s. 42; por. K. Benrath, *Geschichte des Gustav-Adolf-Vereins in Ostpreußen*, Königsberg 1900, s. 117; J. Hassenstein, *Die Geschichte der evangelischen Kirchen...*, dz. cyt., s. 67.

³¹ EZA 7/19524, konsystorz królewiecki do Ewangelickiej Naczelnej Rady Kościelnej, 6 IV 1894, k. 2v.

³² C. R. Hilbrandt, *Helft in Regerteln ein Kirchlein bauen*, dz. cyt., s. 42.

³³ EZA 7/19524, konsystorz królewiecki do Ewangelickiej Naczelnej Rady Kościelnej, 6 IV 1894, k. 2v-3.

³⁴ *Die erste Generalkirchenvisitation im Ermland, ein Gustav-Adolf-Werk*, „Gustav-Adolf-Bote für Ostpreußen” (1894), nr 8, s. 60-61.

ozdoby ołtarzowe i naczynia liturgiczne. Z kolei jesienią tego roku wschodniopruski komitet Związku Gustawa Adolfa ofiarował środki pieniężne na zakup fisharmonii³⁵.

Dość szybko pojawiła się możliwość kupna gruntów ziemskich w Rogiełdach o powierzchni 263 morgów, które znakomicie nadawały się do adaptacji na nieruchomości parafialną. Należały one do wspomnianej, 72-letniej wdowy Heckmann. Grunty orne odpowiadały warunkom uprawy każdego rodzaju roślinności. Otaczały one gospodarstwo, przylegając do szosy, co zwiększało ich atrakcyjność. Na terenie posiadłości znajdowały się 3 murowane domy mieszkalne, stajnia, a także obiekty o konstrukcji ryglowej: stodoła, obora, kurnik, szopa na drewno oraz wozownia. Dysponowano ponadto drewnianym chlewem i stajnią. Poza domem czynszowym, stodołą oraz dwoma stajniami pokrytymi słomą, dachy pozostałych budynków przekryto dachówką. Dom mieszkalny, murowany, posiadał murowane szyby oraz dach zaopatrzony w dachówkę. Obiekt podpiwniczono do połowy dzięki murowanym sklepieniom stropowym. Na jego parterze wydzielono trzy przestronne pokoje (o wysokości 3 m), gabinet, dwie sienie, spiżarnię oraz kuchnię, zajmującą jedną czwartą powierzchni tej kondygnacji, wraz z piecem piekarniczym i wmurowanym kotłem do gotowania bielizny. W szczytowej części budynku znajdował się pokój w stanie surowym. Żeby urządzić w tym domu plebanię, należało przeprowadzić kilka modyfikacji budowlanych. Przede wszystkim wydawało się konieczne wydzielenie oddzielnego pokoju przeznaczonego dla konfirmantów. Nadawała się na to dotychczasowa kuchnia, która miała zostać przeniesiona do dobudowanego w przyszłości pomieszczenia. W rogu pokoju szczytowego zamierzano położyć podłogę oraz zainstalować piec. Spodziewano się, że koszty adaptacyjne budynku wyniosą 1010 marek (z wyłączeniem prac fizycznych i w zaprzęgu). Wartość domu wyceniano na 6000 marek. Należy wspomnieć, że wymienione powyżej budynki ubezpieczono w prywatnym towarzystwie ubezpieczeń od ognia w Lidzbarku Warmińskim na kwotę 25 400 marek³⁶.

Niemal wszystkie wymienione obiekty (oprócz niewielkiej stajni) charakteryzowały się dobrym stanem technicznym. Niestety, wartość sprzedaży tej posiadłości wynosiła aż 66 000 marek. Tyle oferowali za nią kupcy żydowscy, katolicy zaś deklarowali nawet 72 000 marek. Istniała zatem uzasadniona obawa, że dostanie się ona w ich ręce. Zabiegano zatem o możliwie szybkie przeprowadzenie transakcji, wskazując przy tym na konieczność obrony protestantyzmu na tych terenach, która przejawiała się m.in. w utrzymaniu dotychczasowej własności w ewangelickich rękach. Własne pieniądze na zakup tej nieruchomości wyasygnował superintendent braniewski Fritz Schawaller. W ten sposób jednak stał się jej prywatnym właścicielem. 28 września 1894 r. przepi-

³⁵ EZA 7/19524, ks. Hilbrandt do Ewangelickiej Naczelnej Rady Kościelnej, 10 X 1894, k. 12v.

³⁶ EZA 7/19524, konsystorz królewiecki do Ewangelickiej Naczelnej Rady Kościelnej, 3 XI 1894, k. 9; konsystorz królewiecki do Ewangelickiej Naczelnej Rady Kościelnej, 1 II 1895, k. 15v-18; C. R. Hilbrandt, *Helpf in Regerteln ein Kirchlein bauen*, dz. cyt., s. 43.

sano ją na miejscowego duszpasterza ks. Carla Richarda Hilbrandta. Musiał on zadeklarować, że wspomniane grunty pozyskał od ks. Schawallera³⁷, jednakże nie uiszczono wówczas za nie środków finansowych. Warto nadmienić, że ten superintendent wpłacił dotychczasowemu właścicielowi zaliczkę 16 000 marek, zaś resztę, czyli 50 000 marek, zastawiono pod hipotekę. Poza tym nosił się on z zamiarem sprzedaży większości zakupionych gruntów w celu spłaty długu zaciągniętego na ich kupno³⁸. Konsystorz królewiecki opowiadał się jednak za pozostawieniem możliwie największej części tej posiadłości (teren wyceniany na 30 000 marek) w gestii ewangelickiego duszpasterza³⁹. Dzięki pomocy Związku Gustawa Adolfa wybudowano w 1900 r. w Rogiedlach własną świątynię⁴⁰. W lipcu 1901 r. informowano, że parafia w tej miejscowości dysponuje nieruchomościami gruntowymi o powierzchni 30 hektarów 65 arów i 36 metrów kwadratowych. W ich skład wchodziły pola uprawne oraz łąki. Należał do niej kościół, plebania oraz wiele budynków gospodarczych⁴¹.

Przygotowania do utworzenia parafii

Wraz z ustanowieniem wikariusza w Rogiedlach, podjęto starania o zgodę na erygowanie pełnoprawnej parafii w tej miejscowości. Złożone w tej sprawie podanie oddaliła jednak 28 grudnia 1899 r. Ewangelicka Naczelna Rada Kościelna. Tłumaczono się wówczas trudnościami wynikającymi z zakupu nieruchomości gruntowej na rzecz parafii, a później z ich parcelacją. Poza tym skłaniano się ku rozwiązaniu, aby ustanowić parafię, która dzieliłaby urząd parafialny z inną placówką duszpasterską⁴².

Powyższa decyzja nie odwiódła jednak wschodniopruskich władz kościelnych od podejmowania zabiegów mających na celu utworzenie samodzielnej parafii. Zgodnie z ostatecznym projektem zaproponowanym przez superintendenta braniewskiego, jej obszar miał obejmować przede wszystkim miejscowości należące wcześniej do parafii ewangelickiej w Dobrym Mieście. Wśród nich wymieniano (wraz z liczbą ewangelików): Gronowo (0), Komalwy (12), Konradowo (5), Łęgno (20), Praslity (4), Rogiedle (161), Różyn (1), Samborek

³⁷ EZA 7/19524, konsystorz królewiecki do Ewangelickiej Naczelnej Rady Kościelnej, 3 XI 1894, k. 9; C. R. Hilbrandt, *Helft in Regerteln ein Kirchlein bauen*, dz. cyt., s. 43; por. Hartung, *Bericht des Centralvorstandes über die Thätigkeit des Gustav-Adolf-Vereins im 65. Vereinsjahre 1895-1896*, [Leipzig 1897], s. 53.

³⁸ EZA 7/19524, konsystorz królewiecki do Ewangelickiej Naczelnej Rady Kościelnej, 3 XI 1894, k. 9v-10.

³⁹ EZA 7/19524, konsystorz królewiecki do Ewangelickiej Naczelnej Rady Kościelnej, 1 II 1895, k. 18v.

⁴⁰ W. Hubatsch, *Geschichte der evangelischen Kirche Ostpreussens*, dz. cyt., s. 320; por. J. Hassenstein, *Die Geschichte der evangelischen Kirchen...*, dz. cyt., s. 67; R. Teichert, *Das Kirchspiel Regerteln...*, dz. cyt., s. 80.

⁴¹ *Was fehlt in Regerteln noch?*, „Gustav-Adolf-Bote für Ostpreußen” (1901), nr 7, s. 54.

⁴² EZA 7/19524, konsystorz królewiecki do [Ewangelickiej Naczelnej Rady Kościelnej], 22 II 1900 (odpis), k. 111v-112.

(2), Wilczkowo (12), Worławki (3), Żardeniki A (7) oraz Żardeniki B (9). W sumie z parafii dobromiejskiej pochodziliby 236 ewangelików. Z parafii ewangelickiej w Orniecie zamierzano odłączyć na rzecz nowej parafii w Rogiedlach następujące miejscowości: Biała Wola (23), Bieniewo (0), Lubomino (28) i Zagony (6). Mieszkało w nich ogółem 57 ewangelików. Przedstawiony projekt zyskał aprobatę rejencji królewieckiej, która zaproponowała dołączenie dwóch dodatkowych wsi: Bzowca (5) i Piotrowa (2). Ze względu na korzyści gospodarcze optowano za podporządkowaniem nowej parafii również wsi położonych na zachód od Rogiedli, w parafii Miłakowo (diecezja morąska), a mianowicie Ełdyt Wielkich, Klonów, Świękit i Wysokiego. Projekt utworzenia parafii został zaprezentowany w czasie spotkania z jej przyszłymi mieszkańcami 19 kwietnia 1898 r. w budynku szkolnym w Rogiedlach. Uczestniczyli w niej przedstawiciele konsystorza królewieckiego oraz rejencji królewieckiej. Odstąpiono jednak od planów włączenia do nowej placówki tych miejscowości, które należały do parafii w Miłakowie. Decydująca okazała się w tym przypadku ich odległość od Rogiedli. Była ona bowiem większa niż do dotychczasowego kościoła parafialnego. Negatywną opinię w sprawie podporządkowania do nowych struktur kościelnych wyrazili przedstawiciele następujących miejscowości: Biała Wola, Komalwy, Konradowo, Łęgno, Prasłity i Worławki. Uważali oni, że dystans dzielący te wsie od Rogiedli był zbieżny bądź niewiele większy niż odległość od Ornety lub Dobrego Miasta. Przedstawiciele konsystorza nie podzielali jednak tej opinii. Parafia w Rogiedlach miała zatem liczyć około 300 członków⁴³. Ministerstwo Wyznań Religijnych, Oświaty i Zdrowia zezwoliło 4 maja 1901 r. na utworzenie parafii ewangelickiej w Rogiedlach, która jednakże podlegałaby urzędowi proboszczowskiemu w Dobrym Mieście. Zastrzeżono również, że dziesięcina osobista nie będzie obowiązywała mieszkańców miejscowości należących dotychczas do parafii w Orniecie, ponieważ wcześniej nie nakładano na nich tego rodzaju zobowiązania⁴⁴. Decyzję o utworzeniu samodzielnej parafii ewangelickiej (unijnej) w Rogiedlach, połączonej urzędem proboszczowskim w Dobrym Mieście, wydano 22 czerwca 1901 r.⁴⁵. Weszła ona w życie 1 lipca 1901 r.⁴⁶

Wspólny z Dobrym Miastem urząd parafialny nie satysfakcjonował władz kościelnych w Prusach Wschodnich. Już 26 lipca 1902 r. zwracano się z prośbą o ustanowienie proboszcza w Rogiedlach w miejsce wikariusza⁴⁷, niestety bez-

⁴³ EZA 7/19524, konsystorz królewiecki do Ewangelickiej Naczelnej Rady Kościelnej, 18 II 1901, k. 147-150v.

⁴⁴ EZA 7/19524, ministerstwo do konsystorza królewieckiego, 4 V 1901, k. 158-159.

⁴⁵ J. Hassenstein, *Die Geschichte der evangelischen Kirchen...*, dz. cyt., s. 54.

⁴⁶ EZA 7/19524, Urkunde betreffend die Errichtung einer selbstständigen Kirchengemeinde Regerteln im Kreise Heilsberg, 22 VI 1901, k. 161.

⁴⁷ EZA 7/19524, konsystorz królewiecki do Ewangelickiej Naczelnej Rady Kościelnej, 26 VII 1902, k. 164-164v.

skutecznie⁴⁸. Podobny wniosek składano 11 sierpnia 1903 r.⁴⁹. Ostatecznie 11 lutego 1904 r. pozwolono na taką nominację, która wiązała się z wyższym dochodem duszpasterza. W tym celu ze środków państwowych przyznano omawianej parafii donację o wartości 38 000 marek, która miała stanowić kapitał na rzecz uposażenia miejscowego proboszcza, wypłacany od 1 kwietnia 1904 r.⁵⁰. Również Ewangelicka Naczelna Rada Kościelna wyrażała gotowość wyasygnowania podobnej kwoty wspomagającej ten fundusz⁵¹.

Do ważnych wydarzeń początkowym okresie funkcjonowania opisywanej parafii należało erygowanie 2 listopada 1906 r. ewangelickiego zakładu opieki społecznej (Fürsorgeanstalt) w Rogiedlach. Robert Teichert odnotował, że był to dom wychowawczy (Erziehungsheim) dla dziewcząt. W uroczystości tej uczestniczył generalny superintendent Karl Johann Christian Braun oraz nadprezydent prowincji wschodniopruskiej Friedrich Ludwig Elisa von Moltke. Placówka ta działała w ramach misji wewnętrznej. Obsługiwały ją dwie diakonise⁵².

Finansowanie placówki duszpasterskiej

W 1894 r. konsystorz królewiecki zabiegał u Ewangelickiej Naczelnej Rady Kościelnej o utworzenie etatu duszpasterskiego w Rogiedlach z wynagrodzeniem państwowym o wartości 1500 marek⁵³. Ministerstwo Wyznań Religijnych, Oświaty i Zdrowia 26 czerwca tego roku zaaprobowało ustanowienie stanowiska wikariuszowskiego w tej miejscowości z pensją roczną stanowiącą 1350 marek, wypłacaną od 1 lipca tego roku do końca marca następnego roku⁵⁴. Szacowano ponadto, że dochód z gruntów uprawnych o wielkości 127 morgów (pomnożonych przez 5 marek), wyniesie 635 marek rocznie. Po dodaniu kosztów użytkowania plebanii (450 marek), wartość dodatkowych jego przychodów opiewała na 1085 marek⁵⁵. W 1896 r. ks. Carl Richard Hilbrandt zarabiał 1560 marek⁵⁶. W kolejnych latach wartość jego zasadniczej pensji nie

⁴⁸ EZA 7/19524, Ewangelicka Naczelna Rada Kościelna do konsystorza królewieckiego, 20 X 1902, k. 171.

⁴⁹ EZA 7/19524, konsystorz królewiecki do Ewangelickiej Naczelnej Rady Kościelnej, 11 IX 1903, k. 202.

⁵⁰ EZA 7/19524, konsystorz królewiecki do Ewangelickiej Naczelnej Rady Kościelnej, 28 III 1904, k. 209; konsystorz królewiecki do Ewangelickiej Naczelnej Rady Kościelnej, 28 VIII 1905; *Notstände der Ermländischen Diaspora*, „Gustav-Adolf-Bote für Ostpreußen” (1905), nr 1, s. 1; por. J. Hassenstein, *Die Geschichte der evangelischen Kirchen...*, dz. cyt., s. 54, 67.

⁵¹ J. Hassenstein, *Die Geschichte der evangelischen Kirchen...*, dz. cyt., s. 67.

⁵² *Nachrichten*, „Gustav-Adolf-Bote für Ostpreußen” (1906), nr 12, s. 96; R. Teichert, *Das Kirchspiel Regerteln...*, dz. cyt., s. 80.

⁵³ EZA 7/19524, konsystorz królewiecki do Ewangelickiej Naczelnej Rady Kościelnej, 6 IV 1894, k. 5.

⁵⁴ EZA 7/19524, konsystorz królewiecki do Ewangelickiej Naczelnej Rady Kościelnej, 3 XI 1894, k. 7v.

⁵⁵ EZA 7/19524, ks. Schawaller do konsystorza królewieckiego, 28 V 1895 (odpis), k. 29.

⁵⁶ EZA 200/1/5694, k. 4v.

uległa zmianie⁵⁷. Następny kaznodzieja w Rogiedlach, ks. Alexander Hoese, ordynowany 21 kwietnia 1901 r., posiadał prawo do podstawowego wynagrodzenia o wartości 1500 marek w latach 1902-1903⁵⁸. Rok później jego pensja wzrosła do 1800 marek⁵⁹, natomiast w 1905 r. wynosiła już 2400 marek⁶⁰.

W 1894 r. Robert Neumann otrzymywał 750 marek pensji podstawowej (nie wliczając mieszkania) jako nauczyciel⁶¹. Od sierpnia tego roku podjął on obowiązki organisty i kościelnego. Posługiwał również przy komunii św. zanoszonej chorym oraz przy pogrzebach. Za tę pracę od 12 sierpnia 1894 r. do końca marca 1895 r. miał otrzymać dodatkowo 50 marek, zaś w roku rozliczeniowym 1895/1896 rekompensata za jego dodatkową pracę stanowiła 90 marek⁶². W 1896 r. informowano, że jego uposażenie wynosi 1090 marek⁶³. Pod koniec tego roku pensja nauczyciela Georga Mey'a opiewała na 750 marek⁶⁴. W 1898 r. nauczyciel Fritz Koschorreck zarabiał już 1050 marek⁶⁵, w 1899 r. i 1900 r. – po 1090 marek⁶⁶, a w 1901 r. – 1321 marek (wraz z dodatkiem za wysługę lat)⁶⁷.

Przejęcie posiadłości należącej do wdowy Heckmann wygenerowało konieczność zaciągnięcia 20 000 marek pożyczki na 1% (przy dwuprocentowych kosztach amortyzacji) z funduszu *Mons pietatis* oraz uzyskania dodatkowych 10 000 marek od Ewangelickiej Naczelnej Rady Kościelnej. Liczono się z koniecznością sprzedaży innych gruntów za 36 000 marek. Ostatecznie Ewangelicka Naczelna Rada Kościelna przekazała 15 000 marek, czyli więcej niż postulowano. Ze sprzedaży młyna wraz z czterema morgami gruntów otrzymano 4000 marek, zaś za 2 morgi gruntów odstąpionych Kościołowi katolickiemu pod cmentarz – 1000 marek. Ponadto zamierzano spieniężyć nieruchomość o powierzchni 90 morgów (wraz z domem mieszkalnym oraz stodołą), należąca niegdyś zapewne do właściciela o nazwisku Leedisch, za 20 000 marek, a także grunty o wielkości 9 morgów, znajdujące się w Żardenikach, na prawo od szosy, za 2000 marek. Poza tym rozważano sprzedaż 30 morgów gruntów, przylegających do Samborka za 7500 marek. Należy nadmienić, że fundacja *Mons pietatis* potwierdziła przyznanie pożyczki. Przekazanie pieniędzy wspo-

⁵⁷ Por. EZA 200/1/5694, k. 25v, 29v, 37v, 50v.

⁵⁸ EZA 200/1/5694, k. 59v, 65v.

⁵⁹ EZA 200/1/5694, k. 67av.

⁶⁰ EZA 200/1/5694, k. 71v.

⁶¹ EZA 200/1/5694, k. 1v.

⁶² EZA 7/19524, konsystorz królewiecki do Ewangelickiej Naczelnej Rady Kościelnej, 4 IX 1895, k. 31v-32v; Ewangelicka Naczelna Rada Kościelnej do rejencji królewieckiej, 28 IX 1895, k. 33.

⁶³ EZA 200/1/5694, k. 4v.

⁶⁴ EZA 200/1/5694, k. 10v.

⁶⁵ EZA 200/1/5694, k. 25v.

⁶⁶ EZA 200/1/5694, k. 29v, 50v.

⁶⁷ EZA 200/1/5694, k. 57bv.

mnianej wdowie miało zostać sfinalizowane jesienią 1896 r.⁶⁸ Transakcję tę określano później jako „śmiełą” (kühn)⁶⁹. Warto nadmienić, że w połowie 1898 r. zadłużenie z tytułu kupna gruntów kościelnych w Rogiedlach wynosiło 62 000 marek. Rocznie na jego spłatę należało wyasygnować 2200 marek⁷⁰. W 1902 r. odnotowano, że wynosi ono aż 61 400 marek⁷¹. Amortyzację tego długu rozłożono do 1945 r.⁷².

W 1899 r. zakomunikowano, że 12 000 marek ze sprzedaży poszczególnych działek gruntowych ks. Carl Richard Hilbrandt spożytkował na przebudowę plebanii. Wartość długu placówki duszpasterskiej składała się z następujących zobowiązań finansowych: pożyczka z funduszu *Mons pietatis* – 15 000 marek, z funduszu kolekt kościelnych (przyznana przez Ewangelicką Naczelną Radę Kościelną) – 15 000 marek, u pani Jäckstein – 3000 marek, reszta zadłużenia u wdowy Heckmann – 26 000 marek, pożyczka z Towarzystwa Zaliczkowego (Vorschussverein) – 600 marek oraz zadłużenie dotyczące gospodarstwa – 1000 marek. W sumie zalegano z opłatą 60 000 marek⁷³.

W 1904 r. informowano, że zobowiązania ewangelickiej parafii w Rogiedlach przekraczają zdolności finansowe jej członków. Zwracano się zatem do Związku Gustawa Adolfa o wsparcie materialne⁷⁴. Od czasu erygowania placówki duszpasterskiej w tej miejscowości do 1911 r. organizacja ta wyasygnowała na rzecz omawianej parafii 25 698,16 marek⁷⁵.

Zakończenie

Nominacja wikariuszowska w Rogiedlach stanowiła wyraz troski ewangelickich władz kościelnych o większą wspólnotę duszpasterską na obszarze historycznej Warmii, gdzie większość stanowili katolicy. Skłoniła również miejscową społeczność, aby zainicjować tworzenie infrastruktury kościelnej w tej miejscowości. Dysponowanie kapitałem, nieruchomościami gruntowymi,

⁶⁸ EZA 7/19524, ks. Schawaller do konsystorza królewieckiego, 28 V 1895 (odpis), k. 28-28v; C. R. Hilbrandt, *Helft in Regerteln ein Kirchlein bauen*, s. 43; *Bericht des Deputierten des Provinzialvorstandes...*, dz. cyt., s. 54.

⁶⁹ Por. EZA 200/1/5303, k. 31; *Bericht über das Vereinsjahr 1895/96...*, dz. cyt., s. 59.

⁷⁰ *Ostpreußen im Unterstützungsplan für das Jahr 1898*, „Gustav-Adolf-Bote für Ostpreußen” (1898), nr 8, s. 62.

⁷¹ Por. EZA 7/19524, konsystorz królewiecki do Ewangelickiej Naczelnej Rady Kościelnej, 26 VII 1902, k. 164v.

⁷² *Was fehlt in Regerteln noch?*, dz. cyt., s. 54.

⁷³ EZA 7/19524, konsystorz królewiecki do Ewangelickiej Naczelnej Rady Kościelnej, 21 I 1899, k. 70.

⁷⁴ M. Braunschweig, *Bericht des Centralvorstandes über die Tätigkeit des evangelischen Vereins der Gustav Adolf-Stiftung im Jahre 1904*, Leipzig 1905, s. 70.

⁷⁵ *Nachweis der Gesamtleistungen des Gustav Adolf-Vereins bis mit 1911 für die Diaspora im Königreich Preußen*, w: B. Geißler, *Bericht des Centralvorstandes über die Tätigkeit des evangelischen Vereins der Gustav Adolf-Stiftung im Jahre 1911*, [Leipzig 1912], s. 273; *Was der Gustav-Adolf-Verein bisher für Ostpreußen geleistet hat*, „Gustav-Adolf-Verein für Ostpreußen” (1913), nr 5, s. 35.

a także własną świątynią umożliwiło ewangelikom podjęcie starań o erygowanie parafii, co nastąpiło w 1901 r. Dzięki tej strukturze administracyjnej mogło dojść do głębszej konsolidacji opisywanej wspólnoty oraz otoczenia jej właściwą opieką pastoralną. Utworzenie urzędu proboszczowskiego otwierało drogę do pogłębionej formacji religijnej wiernych. Finansowanie tej placówki stało się możliwe nie tylko dzięki ich ofiarności, ale przede wszystkim wskutek przychylności władz kościelnych i państwowych, a także organizacji ewangelickich, a zwłaszcza Związku Gustawa Adolfa.

GENESIS OF THE FOUNDATION OF THE EVANGELICAL PARISH IN ROGIEDLE AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

Summary

In 1816, Prussian authorities directed Protestant colonizers, who originated mainly from Brandenburg and had lived near Białystok until then, to the Rogiedle farm in the area of the historical region of Warmia (Ermland). After four years of using the land property, their right to this land was confirmed. Up to 1831, the number of people in this religious community increased. However, later a decrease was observed, which was caused mainly by migration. The priest from Dobre Miasto, who came to Rogiedle six times a year in order to celebrate religious services in the local Evangelical school, was responsible for the pastoral care of this community. On 6 August 1894, vicar Carl Richard Hilbrandt moved to the aforesaid place. The decision to buy the estate, which belonged to widow Heckmann, with a plan to create church facilities, was made fairly quickly. In 1900, thanks to the help of Gustav-Adolf-Verein (Gustav Adolf Union), a church in Rogiedle was built. The decision to create an Evangelical parish (United Church) in the place was issued on 22 June 1901. It became valid on 1 July 1901.

Keywords: financing a pastoral institution, Protestant colonizers, Evangelical United Church, Rogiedle, Gustav-Adolf-Verein.